

Slovo od biologa Sava Breliha

Nagovor ob slovesu na ljubljanskih Žalah 7. marca 2012

*Savo Brelih v
svoji delovni sobi.*

*Iz arhiva
družine Brelih.*

»Al' dneva ne pove nobena prat'ka,« pesnikov utrinek, ki me je prešinil ob žalostni novici, da si odšel v naše spomine, in v istem trenutku je zastala misel na zadnjem, še nedavnem vabilu na ponovoletno srečanje in klepet. Žal, žal ostaja le neuresničeni nameni.

Poslovil se je prijatelj, biolog, raziskovalec in velik zoolog. Slovenski in svetovni znanosti je zapustil dragoceno materialno dediščino, ki jo hranita Prirodoslovni muzej Slovenije in zakladnica zapisanih spoznanj v znanstvenih in strokovnih razpravah ter poljudnoznanstvenih člankih.

Savo ali Sači, kot smo ga radi klicali, se je rodil 5. maja leta 1927 v Ljubljani. Bil je peti otrok v zavedni primorski družini, ki je v celoti sodelovala v narodnoosvobodilnem boju. Še kot otrok je zbiral hrošče in okamnine. Njegovo naravoslovno zanimanje sta razumevajoče podpirala mati in oče. V Savovo mladost pa so kaj kmalu posegle krutosti vojne. V petem razredu gimnazije so ga zaradi političnega prepričanja izključili iz vseh šol tedanje okupacijske italijanske

Ljubljanske province. Kot šestnajstletni narodnostno in družbeno ozaveščeni mladenič je šel v partizane, bil kasneje ujet in poslan v taborišče Dachau. Tudi tu je skrivaj zbiral hrošče, zbirateljska strast in radovednost sta premagovala lakoto in nasilje.

Po osvoboditvi se je že leta 1946 vključil v delo Prirodoslovnega muzeja Slovenije, najprej kot prostovoljec in naslednje leto kot redno zaposleni entomolog. Tokrat je bilo pomembno sodelovanje z znanim koleopterologom (hroščarjem) Alfonzom Gspanom, ki ga je uvajal v svet žuželk. Hkrati se je vpisal še na študij biologije. Kot kustos entomoloških zbirk je v muzeju deloval do upokojitve leta 1976 in bil odtlej naprej zunanji sodelavec vse do zadnjih dni. Takole pa sta zapisali njegovi nečakinji Vesna in Jasna: »Za vse generacije otrok na stari Linhartovi je bil Savo kot nekakšen kralj živali. Človek, ki je o živalih vse vedel in bil tudi njihov glavni prijatelj. Kot je bilo logično, da greš, če si lačen, k mami po kos kruha, tako je bilo logično, da si šel k Savotu, če si videl kakšno nenavadno žival, zlasti kačo, ali če te je zanimalo karkoli o živalih. In Savo je potrpežljivo poslušal, razložil, pokazal, nas poučil. Včasih smo smeli tudi v njegovo podstrešno sobo, ki se je zdela kot nekakšen posvečen kraj, poln malih žužkov, prebodenih s tankimi iglami in označenih s filigransko pisavo.« Raziskovanje življenja žužkov, kač, martinčkov je bilo način njegovega življenja. Osrednji temi Savovega zanimanja sta bili favnistika in sistematika. Sicer pa je imel zares enciklopedični razgled po celotnem živalstvu.

Ob slovesu seveda ne moremo zajeti vsega 35-letnega dela in nadvse obsežne Brelihove raziskovalne zapuščine. Kot entomolog, izraziti taksonom, zbiratelj in preučevalec hroščev je ustvaril zbirko, ki šteje več kot

deset tisoč primerkov. Obravnavo tega je v zadnjem desetletju s sodelavci objavljali v izčrпно in natančno dokumentiranih *Gradivih za favno broščev* v reviji *Scopolia*. Druga zbirka tekutov ali perojedov (Mallophaga) obsega kar 23.000 mikroskopskih preparatov, tudi holotipov, in je največja v Evropi. Za študijske namene jo uporabljajo tudi raziskovalci iz tujine. Na tem področju je dolga leta sodeloval z dr. Clay, raziskovalko Britanskega muzeja. Podobno veliko zbirko sestavljajo bolhe (Siphonaptera), zajedavci malih sesalcev - mikromamalij. Prav mali sesalci, kot zbiralniki virusnega encefalitisa, so bili predmet njegovih raziskovanj. Potekalo je zelo intenzivno sodelovanje z akarologi in virologi bratislavske akademije znanosti. Pogled v njegove entomološke, herpetološke in osteološke zbirke dokazuje Savovo temeljito znanje, natančnost in brezhizbno urejenost. Vanje so vgrajene ure, dnevi in desetletja potrpežljivega dela. So spomeniki narave neprecenljive vrednosti. »V zoologiji in Prirodoslovnem muzeju je zapustil globoko in neizbrisno sled. V muzeju je ustanovil nekaj največjih in najpomembnejših zooloških zbirk, ki po obsegu in kakovosti shranjenega materiala in spremne dokumentacije še danes niso presežene,« je zapisal muzejski kolega dr. Boris Kryštufek. »Svojega poklicnega dela ni podredil osebnemu življenju, temveč je poklicno delo enačil z osebnim življenjem,« pa sta zapisali nečakinji in enako smo Sava dojemali tudi prijatelji.

Poglobljeni pogled v sistematiko izbranih skupin živali mu je odpiral poglede in ponujal možnosti za razumevanje ekoloških pojavov. Zato se je ukvarjal z vprašanji biotske raznovrstnosti, posledicami onesnaževanja okolja na upadanje ali naraščanje številčnosti žuželčnih vrst, invazijo novih vrst zaradi podnebnih sprememb in podobno. Leta 1980 je v soavtorstvu z Janezom Gregorijem izdal delo *Redke in ogrožene živalske vrste v Sloveniji*. To je bil prvi celoviti pregled ogroženih živalskih vrst in zakonodaje iz varstva narave. Zanimala so ga še zoo-

geografski in evolucijski problemi. Skupaj s profesorjem Zeijem in sodelavci je preučeval mikroevolucijo (speciacijo) kuščaric na jadranskih otokih in otočkih. Rezultat tega je tudi zbirka plazilcev, ki obsega 4.200 primerkov. »Leta 1967 je pripravil razstavo živih plazilcev tedanje Jugoslavije, eno najuspešnejših muzejskih razstav v povojnem obdobju. V vsej zgodovini obstoja mesta Ljubljane je bil to edini dogodek, ko si je bilo nekaj mesecev v muzejski stavbi mogoče ogledati vse različne vrste želv, kuščaric in kač s celotnega ozemlja nekdanje skupne države,« se spominja tega dogodka Boris Kryštufek.

Bogato znanje in izkušnje je nesebično delil s kolegi in mladimi raziskovalci. Mnogo tega, kar ni utegnil dokončati sam, je prepuščal mlajšim, jim posredoval svoje znanje in odpiral vstop v neobdelane zbirke. Nekaj teh, ki jim je bil mentor, so zbrani tudi ob današnjem slovesu. Celo ob obisku na Gotski, njegovem domu, sem se srečal z muzejem, saj so bile omare lično in sistematično opremljene s škatlami natančno urejenih zbirk. Kuhinja pa je bila raziskovalno opremljen laboratorij.

Naš Sači, zares poudarjam naš, saj je bil na naših raziskovalnih poteh ter strokovnih in družabnih srečanjih nepogrešljiv, bil nam je zgled poštenega, dobrosrčnega in delovno zagnanega sotovariša, še mnogo več, prijatelja. Tako se ga spominjajo udeleženci ekspedicije na Rdeče morje in v Etiopijo in tako se ga spominjam sam iz naših potapljaških dni na Šilu na otoku Krku. Z Rajkom smo se potapljali za parazoantusi, Sači pa je v julijski pripeki in med ostrim skalovjem lovil žužke in martinčke. Zvečer smo ob skromni večerji na terasi in pod zvezdnim nebom zapeli in pripovedovali zgodbe minulega dne ter obujali spomine. Že naslednje leto Sačija ni bilo med nami, zlobneži so ga odveli tja na sosednji otok. Vedeli smo, da trpi, da trpi poštenjak po krivici. Bili smo v mislih z njim, zelo smo ga pogrešali. Človekoljubnost, srčnost in dobroti so bile njegov vsakdan. Kaže, da je odpuščal

tudi svojim mučiteljem, saj v pogovorih ni pokazal maščevalnosti in zagrenjenosti. Občutljivost za prizadejano bolečino in dobroto do vsega živega je izpovedal tudi v »erjavčevsko« zapisani zgodbi o Pikcu, malem servalu iz Etiopije, objavljeni v *Proteusu*.

»Delaven in discipliniran je delal dobesedno do smrti. Imeli smo občutek, da se ne stara, da ima vedno svežino duha in misli. Lastnih otrok ni imel, imel je nečake, njihove otroke in vnuke.

Vse je imel za svoje in vsem je razdajal svojo ljubezen in dobroto,« se ga spominjata nečakinji.

Smrt je prišla iznenada, pretresla njegove najbližje in prijatelje ter za vedno prekinila Savovo ustvarjalno misel. Slava njegovemu spominu!

Kazimir Tarman

Naše nebo • Mars v ozvezdju Leva

Mars v ozvezdju Leva

Mirko Kokole

S pričetkom pomladi tudi na nočno nebo prihajajo nove nebesne zanimivosti. Medtem ko Venera in Jupiter počasi končujeta svojo čudovito predstavo na zahodnem večernem nebu, se na vzhodnem nebu dvigata nova igralca, ki bosta nebesni oder obvladovala vse do poznega poletja. To sta Mars in Saturn. V pomladanskih večerih in nočeh je nedvomno glavni igralec planet Mars, ki je v tem delu neba trenutno najsvetlejšo nebesno telo in ga zato nikakor ne moremo zamenjati s katero drugo svetlo zvezdo. Mars se letos nahaja v ozvezdju Leva, skozi katerega se bo navidezno gibal vse do jeseni. Mars in Zemlja se na svoji poti okoli Sonca poblizje srečata. Ta srečanja se ponavljajo v približno 15,8-letnem zaporedju. Letošnje srečanje Zemlje in Marsa bo eno najmanj ugodnih, saj bo minimalna razdalja med njima skoraj največja možna. Tako bo Mars imel navidezno velikost le 13,9 ločne sekunde, kar je skoraj pol manj kot leta 2003, ko je bil najbližje Zemlji in je bil navidezne velikosti 25 ločnih sekund. Kljub temu je Mars v tem letnem času vendarle gospodar nočnega neba, saj je toliko svetlejši od zvezd, da ga je popolnoma nemogoče zgrešiti.

Ker bo letos Mars navidezno majhen, potrebujemo razmeroma velik teleskop, da lahko na njem opazimo kakršnokoli površinsko značilnost. Vendar pa to še ne pomeni, da kar takoj obupamo, saj lahko Mars opazujemo tudi samo s prostim očesom. Tako lahko - če ga opazujemo noč za nočjo - zaznamo njegovo navidezno gibanje glede na zvezde. To gibanje je prav v pomladanskem času zelo zanimivo. Mars bo namreč sredi aprila prešel iz retrogradnega, to je gibanja od vzhoda proti zahodu, v normalno gibanje, ki je od zahoda proti vzhodu. Retrogradno gibanje pri Marsu opazimo zato, ker se Mars na svoji krožnici giblje počasneje kot Zemlja. Zato ga Zemlja, če gledamo iz izhodišča Sonca, na svoji poti prehiti. Prav ob času približevanja in prehitevanja lahko z Zemlje opazimo navidezno spremembo gibanja Marsa glede na zvezde. Opazujemo letos Marsovo gibanje glede na zvezde in poskusimo ugotoviti, na kateri datum se bo Marsovo gibanje obrnilo iz retrogradnega v normalno.

Da bo opazovanje Marsa še bolj zanimivo, spoznajmo še ozvezdje, v katerem se letos nahaja. To je ozvezdje Leva, ki po grški